

Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση

Υπήρχε ο πρώτος κόσμος, ο «Βορράς», ο δεύτερος κόσμος, που αποτελούνταν από το σοβιετικό μπλοκ, και ο «τρίτος κόσμος», που περιελάμβανε τους λαούς του Νότου. Ο δεύτερος κόσμος κατέρρευσε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με την πτώση του τείχους του Βερολίνου. Δέκα χρόνια νωρίτερα, ο «τρίτος κόσμος» είχε βρεθεί υποτελής στις επιταγές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Παγκόσμιας Τράπεζας (ΠΤ). Με τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, αυτό που κλονίστηκε ήταν ο πρώτος κόσμος. Δεν μένουν πια παρά δύο βασικές κατηγορίες: μια χούφτα άνθρωποι που επωφελούνται από τον σύγχρονο καπιταλισμό και η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων που τον υφίσταται. Ειδικότερα δε υπό τη μορφή του μηχανισμού του χρέους.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών, οι αδύναμοι κρίκοι της παγκόσμιας οικονομίας βρίσκονταν στη Λατινική Αμερική, στην Ασία ή στις χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ που τελούσαν υπό το λεγόμενο καθεστώς «μετάβασης». Η ανάπτυξη αφορούσε τον Βορρά, το χρέος τον Νότο. Από το 2008, συμβαίνει το αντίθετο και σε μεγάλο βαθμό η ανησυχία εστιάζεται πλέον στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του χρέους του χρηματοπιστωτικού τομέα που πυροδοτήθηκε το 2007 στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και επεκτάθηκε ταχύτατα στην Ευρώπη, είναι η ευκολία με την οποία οι τράπεζες της Δυτικής Ευρώπης (κυρίως γαλλικές¹ και γερμανικές, αλλά και βελγικές, ολλανδικές, βρετανικές, λουξεμβουργιανές, ιρλανδικές κ.λπ.) χρησιμοποίησαν τα κεφάλαια που τους δάνεισε ή πρόσφερε πλουσιοπάροχα το Ομοσπονδιακό Ταμείο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) για να ενισχύσουν, κατά το διάστημα 2007-2009, τις πιστώσεις τους σε πολλές χώρες της ζώνης του ευρώ (Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ισπανία). Οι εν λόγω τράπεζες αποκόμισαν διόλου ευκαταφρόνητα κέρδη επιβάλλοντας στις χώρες αυτές υψηλά επιτόκια δανεισμού. Για παράδειγμα, μεταξύ Ιουνίου 2007 (αρχή της κρίσης των subprime) και Σεπτεμβρίου 2008 (χρεοκοπία της Lehman Brothers), οι πιστώσεις των ευρωπαϊκών

ιδιωτικών τραπεζών προς την Ελλάδα αυξήθηκαν κατά 33%, περνώντας από 120 δισ. σε 160 δισ. ευρώ. Οι τραπεζίτες της Δυτικής Ευρώπης βρέθηκαν να συναγωνίζονται για το ποιος θα δανείσει τα περισσότερα χρήματα σε όποιο κράτος της περιφέρειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιθυμούσε να χρεωθεί. Δυσανεστημένοι για το γεγονός ότι είχαν πάρει υψηλά ρίσκα στην άλλη όχθη του Ατλαντικού, στην αγορά των subprime, χρησιμοποιώντας τα χρήματα αποταμιευτών οι οποίοι έκαναν το λάθος να τους εμπιστευτούν, επανέλαβαν το ίδιο εγχείρημα στην Ελλάδα, στην Πορτογαλία, στην Ισπανία... Στην πραγματικότητα, η συμμετοχή κάποιων χωρών της περιφέρειας στη νομισματική ζώνη του ευρώ είχε πείσει τους τραπεζίτες κρατών της Δυτικής Ευρώπης ότι οι κυβερνήσεις, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα τους παρείχαν πλήρη βοήθεια σε περίπτωση προβλημάτων. Δεν είχαν πέσει καθόλου έξω.

Όταν, από την άνοιξη του 2010, ισχυρές αναταράξεις άρχισαν να κλονίζουν τη ζώνη του ευρώ, η ΕΚΤ παρείχε στις ιδιωτικές τράπεζες δάνεια με ευνοϊκό επιτόκιο 1%, και αυτές με τη σειρά τους απαιτούσαν από χώρες όπως η Ελλάδα πολύ υψηλότερα επιτόκια, της τάξης του 4 με 5% για τρίμηνες πιστώσεις και σχεδόν 12% για δεκαετείς τίτλους. Οι τράπεζες και οι λοιποί θεσμικοί πιστωτές αιτιολογούσαν τις απαιτήσεις τους με βάση τον «κίνδυνο χρεοκοπίας» που απειλούσε τις λεγόμενες χώρες «υψηλού κινδύνου». Ο κίνδυνος μάλιστα ήταν τόσο μεγάλος που έκανε τα επιτόκια να εκτοξευθούν: το επιτόκιο των δανείων που παραχωρούσε το ΔΝΤ και η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Ιρλανδία τον Νοέμβριο του 2010 έφθανε στο 6,7%, έναντι 5,2% για την Ελλάδα έξι μήνες νωρίτερα. Τον Μάιο του 2010, τα επιτόκια δεκαετών τίτλων για την Ελλάδα ξεπερνούσαν το 16,5%, γεγονός που ανάγκασε τη χώρα να συνάψει μόνο τρίμηνες ή εξαμήνες πιστώσεις, και τελικά να υποκύψει στο ΔΝΤ και τις ισχυρές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Στο εξής, η ΕΚΤ καλείται να λειτουργεί ως εγγυητής για τα δάνεια που διακρατούνται από τις ιδιωτικές τράπεζες επαναγοράζοντας από αυτές ομόλογα κρατών... στα οποία της απαγορεύεται επί της αρχής να παράσχει άμεσα δάνεια.

Επιχειρώντας να μειώσουν τους κινδύνους, οι γαλλικές τράπεζες μείωσαν το 2010 την έκθεσή τους στην Ελλάδα κατά 44%, περνώντας από τα 27 στα 15 δισ. δολάρια. Οι γερμανικές τράπεζες έπραξαν αντίστοιχα. Η άμεση έκθεσή τους συρρικνώθηκε κατά 60% πέφτοντας από τα 16 στα 10 δισ. ευρώ. Το ΔΝΤ, η ΕΚΤ και οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αντικαθιστούν σταδιακά τις τράπεζες και τους λοιπούς ιδιωτικούς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς. Η ΕΚΤ διακρατά ελληνικούς τίτλους αξίας 66 δισ. ευρώ (δηλαδή το 20% του δημόσιου χρέους της Ελλάδας), τους οποίους απέκτησε στη δευτερογενή αγορά από τις τράπεζες. Το

ΔΝΤ και οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δάνεισαν 33,3 δισ. ευρώ μέχρι τον Μάιο του 2011. Τα δάνεια, βέβαια, θα αυξηθούν στο μέλλον. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Η ΕΚΤ δέχτηκε από ελληνικές τράπεζες ομόλογα αξίας 120 δισ. ως (αμοιβαίες) εγγυήσεις για πιστώσεις που τους παρέχει με επιτόκιο 1,25%. Η ίδια διαδικασία εφαρμόστηκε στην Ιρλανδία και την Πορτογαλία.

Ξαναβρίσκουμε όλα τα χαρακτηριστικά διαχείρισης της κρίσης του χρέους του τρίτου κόσμου με την εφαρμογή του Σχεδίου Μπρέιντι (Brady)². Στην αρχή της κρίσης που ξέσπασε το 1982, το ΔΝΤ και οι κυβερνήσεις των μεγάλων δυνάμεων, με προεξάρχουσες αυτές της Αμερικής και της Μεγάλης Βρετανίας, συνέδραμαν τις ιδιωτικές τράπεζες του Βορρά που είχαν αναλάβει πολύ υψηλά ρίσκα δανειζοντας αφειδώς χώρες του Νότου, και ιδίως της Λατινικής Αμερικής. Όταν χώρες σαν το Μεξικό βρέθηκαν στα πρόθυρα στάσης πληρωμών εξαιτίας της ταυτόχρονης αύξησης των επιτοκίων δανεισμού και της μείωσης των εσόδων από εξαγωγές, το ΔΝΤ και τα κράτη μέλη της Λέσχης του Παρισιού τους δάνεισαν κεφάλαια υπό τον όρο να συνεχίσουν την αποπληρωμή των χρεών τους και να επιβάλουν μέτρα λιτότητας (τα διαβόητα προγράμματα δομικής αναπροσαρμογής). Στη συνέχεια, δεδομένου ότι η υπερχρέωση του Νότου ενισχυόταν από ένα φαινόμενο χιονοστιβάδας³ (όπως ακριβώς συμβαίνει και τώρα στην Ελλάδα, στην Ιρλανδία, στην Πορτογαλία και σε άλλες χώρες της ΕΕ), έθεσαν σε εφαρμογή το Σχέδιο Μπρέιντι (από το όνομα του τότε υπουργού Οικονομικών των ΗΠΑ), το οποίο προέβλεπε μια αναδιάρθρωση του χρέους των βασικών χρεωμένων χωρών μέσω της ανταλλαγής ομολόγων. Το μέγεθος του χρέους μειώθηκε κατά 30% σε κάποιες περιπτώσεις και τα νέα ομόλογα (τα ομόλογα Μπρέιντι) εγγυήθηκαν ένα σταθερό επιτόκιο της τάξης του 6%, ιδιαίτερα ευνοϊκό για τους τραπεζίτες. Αυτό εξασφάλιζε επίσης τη συνέχιση των πολιτικών λιτότητας υπό τον έλεγχο του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Μακροπρόθεσμα όμως το συνολικό ποσό του χρέους αυξήθηκε και τα ποσά που αντιστοιχούν στην αποπληρωμή κατέληξαν να είναι δυσθεώρητα. Αν δεν λάβουμε υπόψη μας παρά το καθαρό υπόλοιπο μεταξύ δανείων και ποσών αποπληρωμής από την εφαρμογή του σχεδίου Μπρέιντι, οι αναπτυσσόμενες χώρες κατέβαλαν στους πιστωτές τους το αντίστοιχο έξι σχεδίων Μάρσαλ, δηλαδή 600 δισ. δολάρια. Δεν θα έπρεπε άραγε να αποφύγουμε την επανάληψη ενός τέτοιου σεναρίου; Γιατί να ανεχθούμε τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των λαών να θυσιαστούν για άλλη μια φορά στο βωμό των τραπεζών και των λοιπών παραγόντων των χρηματοπιστωτικών αγορών;

Σύμφωνα με τις επιχειρηματικές τράπεζες Morgan Stanley και J.P. Morgan, τον Μάιο του 2011, οι αγορές θεωρούσαν ότι η Ελλάδα είχε 70% πιθανότητες

να δηλώσει αδυναμία πληρωμής του χρέους της, έναντι 50% δύο μήνες νωρίτερα. Στις 7 Ιουλίου 2011, η Moody's έθεσε την Πορτογαλία στην κατηγορία των χωρών «υψηλού κινδύνου». Ιδού ένας επιπλέον λόγος για να προκρίνουμε την προοπτική διαγραφής του χρέους. Με ενεργό συμμετοχή των πολιτών, θα μπορούσαμε να προβούμε σε έλεγχο του χρέους και, ακολούθως, στη διαγραφή τουλάχιστον του αθέμιτου μέρους του. Αν δεν κάνουμε αυτήν την επιλογή, τα θύματα της κρίσης θα υφίστανται μια ισόβια διπλή ποινή προς όφελος των πραγματικών ενόχων, των τραπεζιτών. Το βλέπουμε ξεκάθαρα στην περίπτωση της Ελλάδας. Οι «θεραπίες» λιτότητας διαδέχονται η μία την άλλη χωρίς να βελτιώνονται στο ελάχιστο οι δημοσιονομικοί δείκτες. Το ίδιο θα συμβεί και με την Πορτογαλία, την Ιρλανδία και την Ισπανία. Εντούτοις, ένα μεγάλο μέρος του χρέους είναι αθέμιτο, γιατί αποτελεί προϊόν μιας πολιτικής που ευνόησε μια ισχνή μειοψηφία εις βάρος της συντριπτικής πλειοψηφίας των πολιτών.

Στις χώρες που σύναψαν συμφωνίες με την Τρόικα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ και ΔΝΤ), τα νέα χρέη δεν είναι μόνο αθέμιτα αλλά και απεχθή, και αυτό για τρεις λόγους: 1. τα δάνεια συνάπτονται με όρους που παραβιάζουν τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού, 2. οι δανειστές ασκούν εκβιασμούς έναντι αυτών των χωρών (με τις δανειολήπτριες χώρες να έχουν απολέσει κάθε πραγματική αυτονομία στη λήψη αποφάσεων), 3. οι πιστωτές αντλούν υπέρμετρα κέρδη επωφελούμενοι από απαγορευτικά επιτόκια (για παράδειγμα, η Γαλλία ή η Γερμανία δανείζονται από τις αγορές με επιτόκιο 2% και ακολούθως δανείζουν την Ελλάδα και την Ιρλανδία με επιτόκια που ξεπερνούν το 5%). Οι ιδιωτικές τράπεζες, από τη μεριά τους, δανείζονται από την ΕΚΤ με επιτόκιο 1,25% και δανείζουν την Ελλάδα και την Πορτογαλία με τρίμηνο επιτόκιο που ξεπερνά το 4%). Σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Πορτογαλία ή οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (ή και χώρες εκτός ΕΕ, όπως η Ισλανδία), δηλαδή σε χώρες που τελούν υπό καθεστώς εκβιασμού εκ μέρους των κερδοσκόπων, του ΔΝΤ και άλλων θεσμών όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρέπει να επιβληθεί ένα μονομερές μορατόριουμ σε ό,τι αφορά την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους. Είναι ένα απαραίτητο μέσο προκειμένου να δημιουργηθεί ένας ευνοϊκός γι' αυτές συσχετισμός δυνάμεων. Η πρόταση κερδίζει διαρκώς έδαφος στις χώρες που πλήττονται από την κρίση.

Πρέπει επίσης με πρωτοβουλία και έλεγχο εκ μέρους των πολιτών να πραγματοποιηθεί ένας λογιστικός έλεγχος του δημόσιου χρέους. Στόχος του λογιστικού ελέγχου είναι να οδηγήσει στη διαγραφή/άρνηση του αθέμιτου ή επαχθούς μέρους του δημόσιου χρέους, αλλά και να μειώσει το μεγαλύτερο μέρος του υπολοίπου. Η δραστική μείωση του δημόσιου χρέους είναι ένας αναγκαίος

αλλά όχι επαρκής όρος για την έξοδο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την κρίση. Χρειάζεται να πλαισιωθεί από μια σειρά σημαντικών μέτρων σε διάφορους τομείς (φορολογία, μεταφορά του χρηματοπιστωτικού κλάδου στον δημόσιο τομέα, επανακοινωνικοποίηση των βασικών τομέων της οικονομίας, μείωση του χρόνου εργασίας με διατήρηση των εισοδημάτων και αντισταθμιστικές προσλήψεις κ.λπ.⁴).

Η κατάφωρη αδικία που κυριαρχεί στις σημερινές αντιδραστικές πολιτικές στην Ευρώπη τροφοδότησε νέες δυναμικές κινηματικές μορφές, όπως αυτές των Αγανακτισμένων σε Ισπανία, Ελλάδα και αλλού, οι οποίες αναδύθηκαν μετά από τις λαϊκές εξεγέρσεις στη Βόρεια Αφρική και στη Μέση Ανατολή. Ζούμε σε μια περίοδο επιτάχυνσης της ιστορίας. Το ζήτημα του δημόσιου χρέους πρέπει να αντιμετωπιστεί με ριζοσπαστικό τρόπο. Στο εξής, στις χώρες του Βορρά η παύση πληρωμής του χρέους και η διαγραφή του αθέμιτου μέρους του θα μπαίνουν ολοένα και περισσότερο στην ημερήσια διάταξη. Θα πρέπει λοιπόν να σκύψουμε πάνω από τις αντίστοιχες εμπειρίες του τρίτου κόσμου κατά τα τριάντα τελευταία χρόνια και να βγάλουμε συμπεράσματα που θα μπορούσαμε να εφαρμόσουμε στις χώρες του Βορρά.

Από το ξέσπασμα της κρίσης χρέους, το 1982, παρά τον ανεξάντλητο πλούτο τους σε φυσικούς και ανθρώπινους πόρους, οι λαοί του τρίτου κόσμου υπέστησαν μια πραγματική αφάιμαξη. Η αποπληρωμή ενός χρέους που κατέληξε κολοσσιαίο τους απαγορεύει την ικανοποίηση και των πιο στοιχειωδών αναγκών. Το χρέος έγινε ένας πολύ εκλεπτυσμένος μηχανισμός κυριαρχίας και μέσο μιας νέας αποικιοκρατίας. Οι πολιτικές που εφαρμόζονται στις υπερχρεωμένες χώρες αποφασίζονται κατά κύριο λόγο από τους πιστωτές και όχι από τις εκλεγμένες κυβερνήσεις των εν λόγω χωρών. Πρέπει να υιοθετηθεί μια ριζικά διαφορετική λύση: η πλήρης και απλή διαγραφή αυτού του ανήθικου και συχνά απεχθούς χρέους.

Το ανά χείρας βιβλίο επιχειρεί να δώσει απαντήσεις σε διάφορες απορίες και ενστάσεις. Άραξ και απελευθερωθούν από το χρέος τους, οι χώρες δεν κινδυνεύουν να ξαναπέσουν στην παγίδα της υπερχρέωσης; Δικτατορικά και διεφθαρμένα καθεστώτα δεν θα επωφεληθούν παίρνοντας μια δεύτερη ανάσα χάρη στη διαγραφή του χρέους; Οι φορολογούμενοι των χωρών του Βορρά δεν θα κληθούν να επωμιστούν το τίμημα μιας διαγραφής; Κίνα, Λατινική Αμερική, κρατικά επενδυτικά κεφάλαια, κεφάλαια γύπες: ποιος ο ρόλος των νέων αυτών παραγόντων που βρίσκονται στο προσκήνιο; Αποτελεί λύση η αντικατάσταση του εξωτερικού δημόσιου χρέους από το εσωτερικό δημόσιο χρέος; Πώς σχετίζεται το χρέος με την παγκόσμια επισιτιστική κρίση που ξεκίνησε το 2007; Οι

συγγραφείς δείχνουν ότι η διαγραφή του χρέους, όρος αναγκαίος πλην όμως ανεπαρκής, πρέπει να συνοδεύεται και από άλλα μέτρα, όπως η ανάκτηση των αγαθών που αποκτήθηκαν παράνομα, η δίκαιη αναδιανομή του πλούτου σε παγκόσμιο επίπεδο και οι εναλλακτικοί τρόποι χρηματοδότησης. Θέτουν επίσης το ερώτημα: ποιος χρωστά σε ποιον; Υποστηρίζουν, τέλος, το αίτημα των αποζημιώσεων που διεκδικούν τα κοινωνικά κινήματα του Νότου.

Σε 65 ερωτήσεις/απαντήσεις, τούτο το βιβλίο εξηγεί με απλό και σαφή τρόπο πώς και γιατί οδηγηθήκαμε στο αδιέξοδο του χρέους. Με διαγράμματα και πίνακες, αναδεικνύει την ευθύνη των θιασωτών του νεοφιλελευθερισμού, των διεθνών οικονομικών οργανισμών, των ανεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών, αλλά και τη συνενοχή των ηγετών του Νότου.

Δέκα χρόνια μετά την πρώτη έκδοση του βιβλίου *50 ερωτήσεις / 50 απαντήσεις για το χρέος, το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα*, το οποίο μεταφράστηκε σε οκτώ γλώσσες (αγγλικά, αραβικά, κορεάτικα, ισπανικά, ιταλικά, ιαπωνικά, πορτογαλικά, τούρκικα), οι Damien Millet και Éric Toussaint προτείνουν στο ελληνικό κοινό αυτήν την επικαιροποιημένη και συμπληρωμένη έκδοση που αποκωδικοποιεί τον επίσημο λόγο για το χρέος και διερευνά πιθανά σενάρια για την έξοδο από την κρίση. Εκθέτει επίσης τα επιχειρήματα, ηθικά, πολιτικά, οικονομικά, νομικά, οικολογικά, στα οποία εδράζεται η διεκδίκηση για τη διαγραφή του δημόσιου χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών.

Σημειώσεις

1. Στο τέλος του 2009, οι Γερμανοί και Γάλλοι τραπεζίτες διακρατούσαν το 48% των τίτλων του ισπανικού εξωτερικού χρέους (οι γαλλικές τράπεζες διακρατούν το 24% των χρεών αυτών), το 48% των τίτλων του πορτογαλικού χρέους (οι γαλλικές τράπεζες διακρατούν το 30%) και το 41% των τίτλων του ελληνικού χρέους (με τις γαλλικές τράπεζες να πρωτοστατούν με 26%).

2. Éric Toussaint, *Banque mondiale: le Coup d'État permanent*, CADTM-Syllepse-Cetim, 2006, κεφ. 15.

3. Το φαινόμενο της χιονοστιβάδας παραπέμπει στο ομώνυμο φυσικό φαινόμενο. Μια χιονόμπαλα κυλάει σε μια πλαγιά και μεγαλώνει ολοένα και περισσότερο, ολοένα και πιο γρήγορα, μέχρι να γίνει χιονοστιβάδα. Το φαινόμενο της χιονοστιβάδας περιγράφει την κατάσταση κατά την οποία το χρέος (συνηθέστερα το δημόσιο χρέος) αυξάνεται μηχανικά, εξαιτίας του γεγονότος ότι το επιτόκιο δανεισμού είναι πιο υψηλό από το ρυθμό αύξησης των εσόδων που χρησιμοποιούνται για την εξόφλησή του.

4. Βλ. <http://www.cadtm.org/Huit-propositions-urgentes-pour>.